

Prof. Dr hab. Anna Karwińska
Katedra Socjologii
Uniwersytet Ekonomiczny
W Krakowie

Wpłynęło do IGiGP dnia

2017 -08- 01

Recenzja

Rozprawy doktorskiej mgr Niny Grad „ Demograficzno - społeczne aspekty procesów rewitalizacji obszarów miejskich w Polsce”

Praca doktorska Pani magister Niny Grad powstała pod kierunkiem prof. Andrzeja Zborowskiego w Zakładzie Geografii Ludności, Osadnictwa i Rolnictwa Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej. Rozprawa ma charakter interdyscyplinarny co należy podkreślić, ze względu na to, że ten typ analizy wymaga znacznie więcej pracy. Podjęta przez Doktorantkę problematyka sytuuje tę dysertację w obszarze rozważań geografii społecznej, demografii, urbanistyki, ale także socjologicznych, zwłaszcza z zakresu socjologii miasta i socjologii problemów społecznych i częściowo ekonomicznych. Stworzyło to konieczność odwołania się do literatury z różnych obszarów nadając prowadzonym rozważaniom walor wielowymiarowości.

Niniejsza recenzja jest sporządzona zgodnie z wymogami ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (**Dz. U. nr 65, poz. 595 z późn. zm.**) i odnosi się do elementów wyszczególnionych w powołanej regulacji:

- oceny zaproponowanego tematu,
- oryginalności rozwiązania problemu naukowego,
- ogólnej wiedzy teoretycznej zaprezentowanej w rozważaniach objętych przedmiotem dysertacji oraz
- umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej poprzez dokonanie analizy i syntezy materiału źródłowego oraz zaprojektowanie, przeprowadzenie i wnioskowanie z przeprowadzonego procesu badań empirycznych

1. Ważność podjętej problematyki.

Trudno zaprzeczyć, że współczesne społeczeństwa, w tym także społeczeństwo polskie mają charakter przede wszystkim miejski co odzwierciedla się m.in. w procesach rozwoju kultury, organizacji życia społecznego, specyfice rozwoju gospodarczego czy wzorach zagospodarowania przestrzeni. Procesy zachodzące w miastach decydują w znacznym stopniu o perspektywach rozwojowych zarówno w skali lokalnej, jak i regionalnej i krajowej. Budowanie przewagi konkurencyjnej zależy w dużym stopniu od tego jak funkcjonują miasta na danym obszarze. Zatem, niezbędne jest stymulowanie rozwoju miast, poprzez odpowiednie wykorzystanie istniejącego w nich potencjału, a także stymulowanie jego wzbogacania i poszerzania.

Autorka skupiła się w swoim opracowaniu na wpływie procesów rewitalizacji na przekształcanie miast i poszukiwaniu najlepszych (najskuteczniejszych) sposobów wykorzystania zasobów miejskich i przeciwdziałania możliwym negatywnym skutkom zachodzących przemian. Uzasadniając podjęcie tej problematyki Doktorantka wskazała na obecny stan analiz i badań w Polsce dotyczących rewitalizacji i gentryfikacji. Zidentyfikowanie „białych pól” pozwoliło na wyodrębnienie zakresu zainteresowań Autorki i sformułowanie odnoszących się do nich pytań badawczych. Uważam, uzasadnienie ważności podjętej problematyki, sformułowane przez Nią, za wystarczające, aczkolwiek podane w sposób nieco zbyt skrótowy.

Obszar rozważań zawartych w tej dysertacji obejmuje ważne zagadnienia zasługujące na wnikliwą analizę stanowiącą podstawę wniosków pozwalających formułować zalecenia praktyczne i wzbogacających wiedzę.

2. Sformułowanie celu pracy i pytań badawczych.

Przedmiot i zakres zaplanowanych badań został określony w tytule pracy. Zainteresowania Doktorantki koncentrują się wokół zagadnień procesów rewitalizacji w Polsce, ich uwarunkowań i konsekwencji demograficznych i społecznych. Celem tych rozważań było „ustalenie wpływu procesów rewitalizacji na przekształcania przestrzeni demograficznej i społecznej miast oraz określenie konsekwencji zachodzących zmian ze wskazaniem dobrych praktyk i sposobów ograniczenia negatywnych skutków”. Jest to cel

zatem praktyczny (aplikacyjny), choć, oczywiście, jego realizacja wymagała także pewnych analiz teoretycznych, w tym pojęciowych. W moim odczuciu sformułowanie „przekształcenia przestrzeni demograficznej” nie jest najszcześniejsze, z lektury kolejnych rozdziałów wynika, że chodziło raczej o przekształcenia struktur demograficznych, trendy demograficzne, czy też przemiany wzorów przejawiania się w przestrzeni zjawisk demograficznych.

W związku z wybranym celem Autorka zaproponowała kilka pytań badawczych, o różnym poziomie ogólności. Przede wszystkim postawione zostało ważne pytanie odnoszące się do znaczenia ustroju politycznego dla społeczno - gospodarczo- przestrzenną kondycję miast polskich i zachodzące w nich przemiany. Drugie z pytań odnosiło się do sposobu włączania procesów rewitalizacji do dokumentów strategicznych i kwestii uwzględniania rozmaitych aspektów tych procesów (zwłaszcza aspektu społecznego). Trzecie pytanie obejmowało skutki podejmowanych działań dla społeczności lokalnych, zwłaszcza w kontekście problemów wykluczenia społecznego. Kolejne pytania odnosiły się do postrzegania działań związanych z procesami rewitalizacji i ich wpływu na zjawiska demograficzne i społeczne, także cechy relacji społecznych w obszarach objętych rewitalizacją. Wreszcie sformułowane zostały kwestie odnoszące się do zjawisk gentryfikacji w analizowanych obszarach.

Do samego sposobu formułowania pytań badawczych można mieć nieco zastrzeżeń np. pytanie pierwsze brzmi tak: „Jaką rolę odegrał ustrój polityczny w zakresie degradacji polskich miast oraz konsekwencje zmian ustroju na kondycje społeczno - gospodarczo- przestrzenną miast”? - co nie brzmi zbyt jasno. Ponadto Autorka łączy pewne zagadnienia jak np. w pytaniu 5: „Jak oceniane są relacje społeczne i jak odbierany jest napływ nowej ludności na obszarach objętych rewitalizacją? Czy zachodzące zmiany zainicjują procesy gentryfikacji”? Wydaje mi się, że są tu trzy jednak osobne zagadnienia badawcze.

Cele badawcze proponowane przez Doktorantkę uważam za ważne i możliwe do zrealizowania. przy przyjęciu zastosowanych tutaj metod badawczych, analizy literatury przedmiotu, szczegółowej analizy danych empirycznych.

Autorka przedstawiła projekt badawczy rozpisany na kilka części, co pozwala dostrzec jak poszczególne etapy Jej działań układają się w logiczną całość. Nie oznacza to, że nie ma podstaw do pewnych krytycznych uwag odnoszących się do jakości wykonania tego projektu.

3. Konstrukcja pracy i ocena merytoryczna zawartości rozdziałów.

Omawiana praca doktorska liczy 232 strony tekstu (200 stron to tekst zasadniczy) wraz z załącznikami (narzędzia badawcze). Bibliografia obejmuje około 220 pozycji, w tym, literaturę zagraniczną, zarówno pozycje należące do klasyki jak i pozycje bardziej współczesne (choć najnowszych jest mniej). Oczywiście każdy wybór literatury można z pewnego punktu widzenia (np. zainteresowań recenzenta) kwestionować, toteż uwagi ta mają raczej charakter pewnej sugestii, jednak w rozważaniach na temat rewitalizacji miast zwraca uwagę brak pozycji dotyczących odrodzenia miast np. A. Majera – *Odrodzenie miast* (2014) czy publikacji A.J. Scotta np. *Social Economy of the Metropolis. Cognitive - Cultural Capitalism and the Global Resurgence of Cities* (2008) albo S. Musterda „*Segregation, Urban Space and the Resurgent City* (2006).

Należy też zauważyć, że Autorka ułatwia sobie miejscami zadanie powołując się na niektóre (zwłaszcza zagraniczne) pozycje z „drugiej ręki” (np. s.11), czy wykorzystując jako źródło do przedstawienia kluczowych koncepcji podręczniki (s. 22).

Praca składa się z siedmiu rozdziałów, a oceniając podporządkowanie struktury pracy założonym celom można powiedzieć, że zastosowany przez Autorkę podział tekstu dobrze służy przedstawieniu toku rozumowania i wyników przeprowadzonej analizy.

W pierwszym Doktorantka przedstawiła plan swoich rozważań, cele i pytania badawcze, a przede wszystkim krótki przegląd literatury przedmiotu który pozwolił na wyodrębnienie istniejących luk, dotyczących zarówno rozmaitych kwestii szczegółowych jak i braku ujęć syntetyzujących. Dostrzegła też brak wyjaśniania mechanizmów odpowiedzialnych za procesy degradacji obszarów miejskich oraz brak badań aspektów demograficznych i społecznych procesów rewitalizacji i gentryfikacji. Ze względu na ważność kategorii „przestrzeń społeczna” dla rozważań dotyczących procesów rewitalizacji, zawartych w tej pracy, uważam, za niedopatrzenie brak odniesienia do sposobu definiowania przestrzeni społecznej i jej społecznego wytwarzania zaprezentowanego m.in. przez Lefebvre’a w jego dziele *The Production of Space*, czy B. Jałowieckiego w „*Spółcznym wytwarzaniu przestrzeni*”. Zwłaszcza zabrakło rozważań na temat jednego z najważniejszych typów przestrzeni społecznej jaką jest „przestrzeń publiczna”.

Szkoda, że ten podrozdział ma skrótowy charakter, jego poszerzenie pozwoliłoby na bardziej szczegółowe pokazanie zarówno stanu badań jak i proces konstruowania projektu badawczego dla tej pracy. Nie do końca zadowalający jest także podrozdział metodologiczny, Autorka uzasadniła wybór miast do analizy, dokonała ich, bardzo przydatnej w tym kontekście, charakterystyki, wskazała na rozmaite źródła, którymi posługiwała się w trakcie

analiz, jednak zbyt mało precyzyjnie przedstawiła metodologię badań własnych. Nie ma informacji o doborze prób badawczych, nie wyjaśniono w jaki sposób zebrane zostały informacje (jak przeprowadzono ankiety), zabrakło także analizy ograniczeń wybranych metod badawczych. Te niedociągnięcia nie przesłaniają faktu, że w samych badaniach zebrany został bogaty materiał do analizy.

Rozdział 2 zatytułowany „Uwarunkowania teoretyczne” przywołuje rozmaite koncepcje zarówno z polskiej jak i zagranicznej literatury przedmiotu. Jakkolwiek rozdział ten zawiera spory ładunek informacji jest nie do końca uporządkowany, brak tu wyraźnie widocznej osi rozważań, wokół której Doktorantka integrowałaby rozważane koncepcje. Częściowo przyjęto tu perspektywę historyczną, częściowo Autorka porusza się po tej złożonej materii zgodnie z logiką omawianych koncepcji. Nie ma tu jednak jednego przyjętego i konsekwentnie realizowanego schematu analizy literatury, choć w ocenie ogólnej należy wskazać że jest to rozdział ważny dla dalszych rozważań i wartościowy, obejmuje najistotniejsze koncepcje i kategorie pojęciowe. Za bardzo ważny element tego rozdziału uważam przedyskutowanie przez Autorkę koncepcji gentryfikacji i wskazanie pewnych kontrowersji związanych z oceną tych zjawisk dla kierunków przemian miasta (w różnych wymiarach).

W trzecim rozdziale podjęte zostały bardzo ważne problemy z punktu widzenia możliwości uzyskania odpowiedzi na pierwsze pytanie badawcze, mianowicie specyfika miast socjalistycznych i ich przekształcanie się w postsocjalistyczne pod wpływem różnych procesów transformacji. Autorka wskazuje jak, zarówno system socjalistyczny jak i pospieszne procesy przemian po roku 1989 sprzyjały różnym formom degradacji miasta, zarówno w sensie przestrzennym jak i gospodarczym i społecznym. Ten rozdział oceniam wysoko ze względu na argumentację związaną z prezentacją problemów miejskich, dobrze dobrane przykłady.

Rozdziały 4, 5 i 6 można określić jako empiryczne. W pierwszym z nich Autorka analizuje dokumenty strategiczne, tworzone na różnych poziomach życia społecznego (od makro do mikro) z punktu widzenia włączania projektów i zadań rewitalizacyjnych. Ta bardzo potrzebna, dogłębna analiza pozwala na odpowiedź na część pytań badawczych.

W rozdziale 5 i 6 Doktorantka przedstawiła szczegółową analizę badanych miast, opierając się zarówno na analizie własnej wybranych danych statystycznych jak i na wynikach autorskich badań terenowych. Należy tu wskazać na staranne prowadzenie analizy danych empirycznych, wielowątkowość w przedstawianiu pytań badawczych i uzyskanych w

trakcie badań odpowiedzi. Ważne jest także podkreślenie przejrzystości i staranności w ich prezentacji przy wykorzystaniu form graficznych, wykresów i tabel ułatwiających orientację w złożonym i „gęstym” materiale. Autorka proponuje pewne interpretacje uzyskanych informacji, wiążąc ze sobą zjawiska, odwołując się także do cech charakteryzujących respondentów.

Trochę szkoda, że narzędzia badawcze nie uwzględniały pytań odnoszących się do zjawisk takich jak poczucie tożsamości, dumy lokalnej czy istnienia obszarów o szczególnym znaczeniu (mam tu na myśli koncepcję „obszaru kulturowego” przedstawioną przez A. Wallisa w jednej z Jego książek). Podobnie brak bardziej szczegółowego pytania odnoszącego się do jakości przestrzeni publicznych, ich użytkowania, oceny itp. Szkoda też, że pytając o rozumienie pojęcia „gentryfikacja” Autorka nie ograniczyła się do pytania stwierdzającego wiedzę lub jej brak, a nie spróbowała dzięki osobnemu pytaniu dowiedzieć się czy respondenci zetknęli się z pewnymi przejawami gentryfikacji (nawet nie znając tego pojęcia). Te uwagi nie mają jednak charakteru krytycznego, odzwierciedlają raczej pewną odmienność podejścia socjologicznego do tych zagadnień.

W rozdziale 7 Doktorantka wraca do przedstawionych wcześniej pytań i porządkuje uzyskane wyniki bardziej syntetycznie, przedstawiając niezbędne konteksty dla udzielanych na pytania badawcze odpowiedzi. Pokazuje ważność poszczególnych czynników wpływających na przebieg procesów rewitalizacji i powstawanie zjawisk związanych z gentryfikacją. To bardzo ważna część dysertacji, jednak w moim odczuciu Doktorantka nie wykorzystwała w pełni osiągniętych w badaniach empirycznych wyników formułując swoje wnioski. Zabrakło tu nieco umiejętności syntezy wyników, które, co podkreślono wcześniej stanowią same w sobie bardzo interesujący materiał.

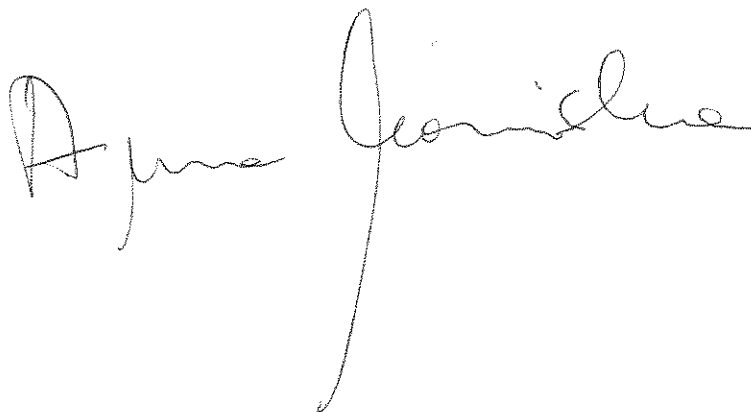
4. Ocena końcowa.

Niezależnie od wskazanych powyżej uwag merytorycznych do poszczególnych rozdziałów osobno należy wskazać miejscami niestaranną redakcję pracy co przyczyniło się do pozostawienia rozmaitych drobnych potknięć stylistycznych czy błędów. Kilka przykładów: sformułowanie „póki co” (s.39), sformułowanie : „efekt sąsiedztwa rewitalizacji” zamiast „rewitalizacji sąsiedztwa (s. 40); „dających szansę splanic podjętą inwestycję” (s.40); „przechodząc do poziomu lokalnego, miasta także mają opracowane swoje strategie rozwoju” (s. 79); „w poniższym podrozdziale zbadano..” (s. 162). A kładka

przez Wisłę w Krakowie to Kładka im. O. Bernatka, a nie Bernatki). Błędy te nie mają może znaczenia merytorycznego, ale w trakcie czytania nieco rażą.

Do mocnych stron pracy zaliczam sam wybór problemu badawczego i jego uzasadnienie, odpowiednią do założonych celów strukturę rozdziałów i podrozdziałów, wykorzystanie literatury, zarówno odnoszącej się do ogólnych pojęć i koncepcji jak i będącej rezultatem badań empirycznych. Ważne jest przy tym wskazanie, że wykorzystanie pozycji umieszczonych w bibliografii jest w tekście widoczne. Autorka zrealizowała założone cele, rozwiązała postawione sobie zagadnienia badawcze.

Reasumując, uważam, że przedłożona praca „ Demograficzno - społeczne aspekty procesów rewitalizacji obszarów miejskich w Polsce”, mimo pewnych niedostatków i wyrażonych zastrzeżeń, które w części mają charakter dyskusyjny, jest pracą oryginalną, rozwiązującą interesujący i obiektywnie ważny problem badawczy. Spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim i może być podstawą dopuszczenia Autorki, mgr Niny Grad do dalszego postępowania w przewodzie doktorskim.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Nina Grad'. The signature is written in a cursive, flowing style with a long vertical stroke extending downwards from the end of the name.